

POSLOVANJE MLJEKARA U SR HRVATSKOJ GODINE 1970.

Matej MARKEŠ

Prehrambeno-tehnološki institut, Zagreb

1. Uvod

Na osnovu anketnih podataka o poslovanju 12 mljekarskih radnih organizacija u Hrvatskoj sastavljen je pregled poslovanja u god. 1970.

Dok je u prošlogodišnjem izvještaju (za 1969.) bilo obuhvaćeno 15 radnih organizacija, u izvještaju za 1970. mljekare Paš i Varaždin integralno su obuhvaćene u podacima Zagrebačke mljekare, a za mljekaru u Nerežišću ne raspoložemo podacima. (God. 1969. otkupila je i prerađila ukupno 12. tis. l. ovčjeg mlijeka).

U većini mljekara anketni su upitnici popunjeni u cijelosti, dok su kod nekih samo djelomično, pa su i sumarni pregledi odraz takovih podataka.

2. Otkup mlijeka i mliječnih proizvoda

2.1. Kvantitativni pokazatelji otkupa mlijeka

U toku 1970. g. mljekare SR Hrvatske otkupile su ukupno 206.406 tis. l. mlijeka odnosno za 14,4 mil. l. ili za 6,5⁰/₀ manje nego u 1969. god. Dok je u prethodnih 10 godina (1960—1969) otkup neprekidno rastao po prosječnoj stopi 9,1⁰/₀ u ovoj godini nastaje i nagli pad.

Promatramo li rast u poslijereformskom razdoblju 1965—1970. jasno je vidljivo da je rast otkupa kod pojedinih poduzeća bio vrlo različit.

U tom razdoblju prosječna godišnja stopa rasta otkupa mlijeka kod tih mljekara u Hrvatskoj iznosila je 5,9⁰/₀.

Najveću stopu rasta imale su mljekare Zadar (24,8), Split (16,1) i Pula (14,1).

Nešto višu od prosječne stope rasta imale su mljekare: St. Petrovo selo, Rijeka, Zdenka i Zagreb.

Još uvijek pozitivnu, ali nižu od prosječne stope rasta imale su mljekare Županja i Sl. Požega.

Negativnu stopu rasta u minulom 5-godišnjem razdoblju 1965.—1970. imale su one mljekare, koje svoj prosperitet baziraju gotovo isključivo na mlijeku društvenih proizvođača, mljekare Belje i Osijek.

Beljska stopa rasta iznosila je u tom razdoblju — 2,5, a osječka — 1,2⁰/₀.

U god. 1970. pojavljuje se u našim mljekarama po prvi puta mlijeko iz uvoza, kao novi izvor opskrbe. Tim izvorom su se u ovoj godini koristile mljekare Belje, Osijek i Zagreb. Mljekare u SR Hrvatskoj »dobile su« iz uvoza 4326 tis. l ili 2,1⁰/₀ od ukupnog prometa mlijeka u ovoj godini.

Iako su i prije naše mljekare dio mlijeka otkupljivale s područja drugih republika (BiH, Slovenija, Srbija) ove su godine posebno iskazane i te količine. S područja drugih republika otkupljeno je ukupno 17 329 tis. l ili 8,4% od ukupnog otkupa, od čega iz BiH 4482 tis. l, a iz Slovenije 12 847 tis. l. Premda otkup mlijeka iz drugih republika učestvuje s nevelikim postotkom u ukupnom otkupu, on je za neke naše mljekare vrlo značajan. To napose vrijedi za riječku, puljsku, splitsku, a u posljednje vrijeme i zadersku mljekaru, koje su znatnije količine mlijeka dopremale od slovenskih mljekara. Županijska, zagrebačka i petrovošelska mljekara kupuju izvjesne količine mlijeka na području BiH.

U god. 1970. otkup mlijeka je smanjen i od društvenog i od privatnog sektora. Isporuka mlijeka od društvenih proizvođača smanjena je u god. 1970. — u usporedbi s 1969. — za oko 7 mil. l, odnosno za 8,7%, dok je otkup individualnih proizvođača smanjen za 11,7 mil. l ili za 8,3%. Ne uzimajući u obzir uvezene količine mlijeka, otkup mljekara SR Hrvatske smanjen je u 1970. — naprama 1969. — za 18,7 mil. l ili za 8,5%.

Promatramo li proizvodnju i otkup mlijeka od društvenih proizvođača u razdoblju 1965.—1970. vidimo da se kreću usporedo, po negativnoj stopi 4% prosječno godišnje.

Proizvodnja mlijeka kod individualnih proizvođača porasla je u tom razdoblju od 527 na 608 mil. l, tj. za 81 mil. l, a otkup je povećan od 80 na 141 tj. za 61 mil. l. Iz toga proizlazi da su mljekare potkraj promatranog razdoblja otkupljivale 75% porasta proizvodnje mlijeka kod individualnih proizvođača. Taj trend porasta otkupa ukazuje na znatne rezerve u sirovinskoj bazi mljekara koje djeluju u pravcu unapređenja proizvodnje mlijeka na individualnim domaćinstvima.

Izuzev mljekare St. Petrovošelo, Pula, Zadar, Split i Dubrovnik sve ostale su u 1970.-oj godini imale manji otkup mlijeka nego u prethodnoj.

Pretpostavimo li da je proizvodnja mlijeka u SR Hrvatskoj u god. 1970. bila na istom nivou kao i u 1969. tj. 673 mil. l, tada je god. 1970. organizirani otkup — odbiv mlijeko iz uvoza i drugih republika — iznosio 27,5% od proizvodnje, dok je u 1969.-oj iznosio 30,5%. Razlika je osjetljiva i ukazuje na smanjeni interes proizvođača za prodaju mlijeka preko mljekara.

Među faktore koji su imali najvećeg uticaja na smanjenje otkupa mlijeka možemo ubrojiti:

— sporiji rast otkupnih cijena mlijeka u usporedbi s otkupnim cijenama gotovo svih poljoprivrednih proizvoda, napose žive stoke;

— zakašnjavanje isplata za mlijeko zbog nelikvidnosti većine mljekara (kao uostalom i drugih poduzeća);

— smanjenje interesa za proizvodnju mlijeka na društvenim dobrima, zbog stalnih gubitaka, odnosno većih proizvodnih troškova od prodajnih cijena (sadanje kalkulativne cijene društvenih proizvođača Slavonije oko 2,00 ND, a prodajne oko 1,50, za mlijeko s 3,8% masti).

Tablice 1 i 2 ilustriraju rast otkupnih cijena nekih poljopr. proizvoda u razdoblju 1965.—1969. te razlike između proizvodnih i prodajnih cijena mlijeka kod slavonskih poljoprivrednih dobara.

TABLICA 1

**PROSJEČNE OTKUPNE CIJENE NEKIH POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA
god. 1965. — 1969. (u ND za 1 kg — 1)**

Proizvod god.	Pšenica	Kukur. zrno	Svinje mesnate	Svinje masne	Gov. I i II kl.	Tovna junad	Tov. telad	Mlijeko
1965.	0,83	0,61	3,86	3,63	4,79	5,00	5,50	0,78
1969.	0,86	0,60	6,07	5,98	5,93	6,27	8,63	0,92
Indeks 1965:	104	98	157	165	124	125	157	118

TABLICA 2

**KRETANJE CIJENA KOŠTANJA I PRODAJNIH CIJENA MLIJEKA
SLAVONSKIH POLJOPRIVREDNIH DOBARA u god. 1965. — 1970.
(u st. d. za 1 litru)**

	1965.	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.
Cijena koštanja	117,8	137,3	140,1	144,5	156,4	204
Prodajna cijena	105	136,4	136,4	136,4	136,4	182
Razlika	— 12,8	— 0,9	— 3,7	— 8,1	— 20,0	— 22

Budući da ekstremni otkup od oba sektora ne pada u isto vrijeme nisu ni razlike kod ukupnog otkupa suviše velike. Smišljenom otkupnom politikom, napose cijenama, može se postići osjetan uticaj na proizvodnju i ponudu mlijeka i time smanjiti nepoželjno visoke amplitude.

2.2. Otkup mlječnih proizvoda

Ukupna količina otkupljenih sireva iznosi 373 tone, maslaca 2365 t, od toga 1926 t iz uvoza, te ukupno 565 t mlijeka u prahu, od čega 440 tona iz uvoza. Osim iz vlastite proizvodnje naše mljekare nijesu imale vrhnje iz drugih izvora.

Anketama prikupljeni podaci pokazuju da je u god. 1970-oj otkup sireva — u usporedbi s prethodnom — smanjen za skoro 1000 tona, a da je maslaca dobavljeno skoro 2 mil. kg više nego prethodne godine.

2.3. Otkupne cijene mlijeka

Otkupna cijena mlijeka kod naših su mljekara različite i kreću se od 98,32 st. d. (St. P. Selo) do 138,02 (Rijeka), odnosno 141,00 (Dubrovnik).

Najniže otkupne cijene imaju »kontinentalne« preradbene mljekare Sl. Požega, St. Petrovoselo i Zdenka (oko 100 st. d.); Zagrebačka mljekara plaća mlijeko približno 5 dinara više, tri slavonske mljekare s velikim količinama mlijeka od društvenih proizvođača još 5 din. više, dok ga primorske mljekare plaćaju osjetljivo skuplje od 130 do 140 d.

Prosječna otkupna cijena za sve mlijeko, otkupljeno u ovoj godini, iznosila je 110,15 d. Proizvođačima je za mlijeko isplaćeno ukupno 22,7 milijardi d. od toga 2,2 proizvođačima iz drugih republika, 0,5 za mlijeko iz uvoza, a 20 milijardi st. d. proizvođačima u SR Hrvatskoj. Od toga cca 13 milijardi individualnim, a 7 milijardi društvenim proizvođačima mlijeka.

Pored toga mljekare su otkupile mlječnih proizvoda u vrijednosti 7,1 milijardi st. d., od toga iz domaće proizvodnje za 3,5, a iz uvoza za 3,6 milijardi st. d.

3. Mlječni proizvodi

3.1. Proizvodnja

Iako je u ovoj godini otkup mlijeka opao, porasla je proizvodnja slijedećih finalnih proizvoda: konzumnog mlijeka — stopa rasta u razdoblju 1967-70. iznosila je 12,9, sireva (stopa rasta u istom razdoblju 9,1), sladoleda (22,5), fermentiranih proizvoda (23,2) i vrhnja (prosj. stopa rasta 31,4).

Osjetljivo je smanjena proizvodnja kazeina i mlječnog praška, a proizvodnja maslaca stagnira.

U godini 1970. iznosila je proizvodnja konzumnog mlijeka i slatkih mlječnih napitaka blizu 103 mil. l. — odnosno za 11,5 mil. l. više nego u 1969. god. — a za tu proizvodnju upotrebljeno je 50% otkupljenog mlijeka.

Godišnja proizvodnja fermentiranih mljećnih proizvoda približava se količini od 10 mil. l godišnje, a učešće fermentiranih mlijeka u ukupnoj potrošnji tekućeg mlijeka postepeno raste (1967 = 7%, 1970. = 9,3%).

Industrijska proizvodnja sladoleda ima približno podjednaku stopu rasta u razdoblju 1967.-70, kao i fermentirani proizvodi, iako su za proizvodnju sladoleda i drugih smrznutih proizvoda (slatko tučeno vrhnje) potrebna veća investiciona ulaganja.

Proizvodnja smrznutih proizvoda u našim mljekarama iznosila god. 1970. blizu 4.5 tis. tona. Rast ove proizvodnje uvjetovan je ne samo kritičnim sirovinama (mlječna mast) nego, još više, dobro razgranatom i održavanom distributivnom mrežom. A da bi se znatna investiciona sredstva za proizvodnju i promet smrznutih mljećnih proizvoda mogla otplatiti i obnavljati potrebno je neprestano povećavati proizvodnju i bolje koristiti kapacitete, budući da trgovačke marže po jedinici proizvoda sve više rastu — uz ostalo i zbog konkurentskih razloga drugih proizvođača.

Ukupna proizvodnja sireva u god. 1970. ostala je približno na istom nivou kao i prethodne godine (blizu 11 mil. kg). Pri tom je proizvodnja svježih i mekih sireva bila nešto manja, a polutvrđih, tvrdih i topljenih neznatno viša od proizvodnje u prethodnoj godini.

Zbog ukupno manje otkupljene količine mlijeka, ono je usmjeravano na atraktivnije proizvode, pa je stoga ukupan obim proizvodnje sireva manji.

Proizvodnja mlječnog praška smanjena je u odnosu na 1969. za 452 tone, a u odnosu na 1967. čak za 1357 t. Ovo naglo zaostajanje proizvodnje sušenog mlijeka posljedica je smanjenog interesa proizvođača zbog redovnog uvoza po cijenama nižim od domaćih, kao i nedovoljnog angažiranja Direkcije za rezerve prehrambenih proizvoda, Sekretarijata za spoljnu trgovinu i dr. a napokon i zbog smanjenja otkupa mlijeka na otkupnim područjima mljekara. Najveći proizvođači sušenog mlijeka u Jugoslaviji došli su u znatne materijalne poteškoće, koje su imale za posljedicu stalno smanjivanje ne samo proizvodnje mljećnih proizvoda, nego i otkupa mlijeka.

Maslac se u našoj industriji proizvodi kao nusproizvod, u malim količinama, koje ni izdaleka ne podmiruju potražnju. Razlozi su poznati: nestabilnost cijena, poteškoće u plasmanu proizvoda od obranog mlijeka, usmjerivanje mlječne masti u rentabilnije proizvode, veći koeficijent elasticiteta potražnje i dr.

3.2. Prodajne cijene mlijeka i mlječnih proizvoda

U toku godine 1970. došlo je do osjetnog porasta prodajnih cijena gotovo svih mlječnih proizvoda.

Kritično stanje u opskrbi s mlijekom i mlječnim proizvodima dovelo je do znatnog pomjeranja cijena, iako još uvijek u manjem rasponu od brojnih drugih proizvoda.

Prosječna prodajna cijena konzumnog pasteriziranog mlijeka u nepovratnoj plastičnoj ambalaži iznosila je za mljekare potkraj godine 1,81 ND, tj. za 0,33 Nd ili 22% više od prodajnih cijena na početku godine. Pri tom treba napomenuti da su od druge polovice 1965. gotovo u svim gradovima prodajne cijene mlijeka ostale iste sve do potkraj 1970.

Prodajne cijene maslaca uvjetovane su u znatnoj mjeri cijenama po kojima mljekare dobivaju uvozni maslac. Tokom godine povećane su u prosjeku približno za 1 Nd ili svega za oko 5%.

Za isti iznos — 1 Nd po litri — porasle su i prosječne prodajne cijene konzumnog vrhnja (7,84 — 8,84).

Približno za isti iznos porasle su i prodajne cijene mlijeka u prahu, iako je kod raznih proizvođača taj porast različit.

Prodajne cijene svih sireva također su povišene tokom 1970. godine, kod različitih sireva različito. Kod topljenog i ribanca za svega 4%, trapista i ementalca za 14, odnosno 17%, a kod svježeg domaćeg sira, koji je imao vrlo nisku prodajnu cijenu povišenje iznosi čak 28%.

Mljekare su nastojale rastuće troškove proizvodnje i povećana izdvajanja iz dohotka podmiriti prodajnim cijenama, zadržavajući otkupne na propisanoj minimalnoj razini. No takovo stanje, kraj općeg rasta cijena, nije moglo dugo potrajati, pa je potkraj 1970. i početkom 1971. nastupio skokovit porast cijena uključivo i onih prodajnih cijena koje su opšt. skupštine godinama zadržavale na istom nivou.

4. Kadrovi i produktivnost rada

4.1. Broj i kvalifikaciona struktura zaposlenih

Potkraj 1970. god. u mljekarama SR Hrvatske bilo je zaposleno 3225 radnika, tj. za 190 ili za 6,3% više nego u godini 1969-oj.

Od godine 1966. tj. za posljednjih 5 godina, prosječna stopa rasta broja zaposlenih iznosila 4,9 od toga radnika 1,9, a službenika 16,6.

Odnos broja radnika prema službenicima mijenja se postepeno u korist kategorije »službenika«. Kretanje u našim mljekarama za posljednjih 5 godina bila su u % kako slijedi: (ukupno = 100,0).

Godina	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.
radnika	83,1	82,0	79,2	77,8	74,0
službenika	16,9	18,0	20,8	22,2	26,0

Ova karakteristična pojava zaslužuje pažnju, jer ona može ukazivati kako na povećanje učešća intelektualnog u ukupnom radu, što može izazivati ubrzani rast na raznim područjima mljekarske djelatnosti.

Usporedbom broja zaposlenih po odjeljenjima za god. 1968. i 1970. jasno je uočljivo da broj tzv. »mljekarskih« radnika u apsolutnom i relativnom iznosu opada, iako ukupan broj zaposlenih raste.

Godina	1968.	1970.
Od toga ukupno zaposlenih	2952	3225
služba za unapređenje proizvodnje	37	39
sirovinska služba	179	151
mljekarski pogoni	1446	1026
labor. - kontr. službe	47	44
Ukupno mljekarski radnici	1709	1260
% od ukupno	57,9	39,1

Ilustrativne podatke o kretanjima zaposlenih po kvalifikacijama i stručnosti daje i slijedeći komparativni pregled:

	1968.	1970.
VKV + KV rad. u mljek. djelatnostima	526	365
VKV + KV rad. u ost. djel. mljekara	517	739
Ukupno	1043	1104
VSS VŠSS u mljek. djelatnostima	116	114
VSS VŠSS u ost. djelat. mljekara	88	155
Ukupno	204	260

5. Vrijednost osnovnih sredstava.

Ukupna vrijednost osnovnih sredstava (podaci za riječku mljekaru nepotpuni) — po nabavnoj cijeni — iznosila je 20,8 milijardi st. d. Otpisano je 40% vrijednosti, pa na koncu 1970. ukupna osnovna sredstva mljekara vrijede 126 milijardi st. d.

Vrijednost zgrada — po nabavnoj vrijednosti — učestvuje s 3% u ukupnoj, ali zbog sporijeg otpisivanja zgrada potkraj godine, one učestvuju u sadanjoj vrijednosti osnovnih sredstava sa 37%.

U toku su i daljnja investiranja znatnih iznosa.

Odnosi vrijednosti zgrada i opreme i stupanj otpisanosti po pojedinim poduzećima su vrlo različiti.

6. Investiciona ulaganja

Mljekare u SR Hrvatskoj su tokom 1970. god. investirale ukupno oko 4.5 milijardi st. d, od čega 3.7 milijardi za opremu, a 0.8 za zgrade. U tim podacima nijesu uključena investiciona ulaganja mljekara Županja, St. Petrovoselo i Rijeku, za koje se ne raspolaže podacima.

Pri tom su najveća ulaganja imale mljekare Zagreb (2,7) i Zdenka (1.3) dok su kod ostalih ulaganja bila znatno manja.

7. Neki pokazatelji poslovnog uspjeha, uvjeta privređivanja i raspodjele

Na osnovu podataka za 8 mljekara, koje su u god. 1970. otkupile 88% mlijeka u SRH, može se dobiti prilično pouzdan uvid u poslovanje čitave mljekarske grupacije.

U godini 1970. neto produkt je veći za 25°/o od onog u 1969. a po radniku je porastao od 28.3 na 34.8 Nd.

U odnosu na angažirana poslovna sredstva neto produkt je za 1°/o viši u 1970.-oj nego u prethodnoj godini.

Ukupni prihod kod 8 promatranih mljekara iznosio je u 1970.-oj 97.3 milijarde st. d. i bio je za oko 13 milijardi st. d. viši nego u prethodnoj god. Ukupna prihod bio je za 12°/o viši od utrošenih sredstava (prema 11°/o u prethodnoj godini).

Prosječno angažirana sredstva po radniku iznosila su 54.9 (prema 54.5) tis. Nd, a opremljenost rada je porasla na 43.7 tis. Nd prema 39.8 tj. za oko 10°/o.

Stopa sposobnosti oruđa za rad snižena je od 58 na 53°/o, a odnos oruđa za rad prema ukupnoj vrijednosti osnovnih sredstava nešto je poboljšan i u ovoj godini (na 69°/o prema 68 u prethodnoj godini).

Učešće osobne i zajedničke potrošnje u čistom prihodu smanjeno je prema prethodnoj godini od 180 na svega 142°/o.

Isplaćeni neto osobni dohoci po radniku porasli su od 11.1 na 15.5 tis. Nd. godišnje odnosno od 925 na 1292 prosj. mjesečno, tj. za oko 40°/o. Pri tom su sredstva zajedničke potrošnje, po radniku ostala vrlo mala kao i prethodne godine.

ČOKOLADNI MASLAC

Eva G A L

»AGROINDUSTRIJA« Novi Sad

U v o d

Maslac je visoko hranjivi proizvod zbog sadržane mlečne masti. Neophodan je ljudskom organizmu zbog svojih nezasićenih masnih kiselina, bogat je vitaminima, a njegova laka apsorpcija (98°/o) prouzrokovana je niskom temperaturom topljenja (oko 30° C), nižom od temperature ljudskog tela. U zemljama gde se maslac proizvodi u velikim količinama postavlja se uvek pitanje plasmana. U nekim zemljama stanovništvo ne konzumira maslac u toj meri u kojoj se on proizvodi. Da bi se proširila prodaja, a maslac postao privlačniji potrošačima, počelo se maslacu dodavati voće, čokolada, med, razne arome, šećer itd. Dodaci maslacu su dali novu aromu i ukus, povećali sadržaj vitamina, a što je sve uticalo na bolje prihvatanje maslaca. S druge strane ovako pripremljeni maslac omogućuje direktnu primenu kod spravljanja različitih kolača; sitna domaćinstva nemaju potrebu za doradom maslaca do konzumacije i ujedno obogaćuju svoj jelovnik.

U sledećem izlaganju želim opisati izradu čokoladnog maslaca, na osnovu sopstvenih eksperimenata i probne proizvodnje, kao i literature koja obrađuje teoretski ovu problematiku.

Sirovina i metodi izrade

Kao osnovna sirovina i ovde se upotrebljava kiselina ili slatka pavlaka veoma dobrog kvaliteta, neophodna da se dobije maslac prve klase. Kao dodatak se koristi kakao u prahu, vanila, kristalni šećer i nešto vode.

Referat sa IX seminara za mljekarsku industriju, veljača 1971, Tehnološki fakultet, Zagreb